

Grażyna Dyrda

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna
im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

PROGRAM STRATEGICZNY „BŁĘKITNY SAN” JAKO PRZYKŁAD AKTYWNOŚCI ADMINISTRACJI SAMORZĄDOWEJ W ZAKRESIE OCHRONY ŚRODOWISKA OBSZARÓW ATRAKCYJNYCH TURYSTYCZNIE

Streszczenie

Niezależnie od ustawowego obowiązku ochrony przyrody, administracja samorządowa inicjuje i realizuje wieloletnie programy ochrony środowiska, często współfinansowane ze środków unijnych. Działania takie mają szczególne znaczenie na obszarach recepcji turystycznej, ponieważ stan środowiska naturalnego znacząco wpływa na decyzje potencjalnych turystów i determinuje natężenie ruchu turystycznego. Celem opracowania jest analiza założeń programu strategicznego „Błękitny San” oraz przedstawienie zaangażowania w proces jego tworzenia i uchwalania organów samorządu i administracji na szczeblu województwa podkarpackiego oraz gmin i powiatów położonych w atrakcyjnej turystycznie dolinie Sanu.

Słowa kluczowe: ochrona środowiska, administracja, samorząd, program „Błękitny San”

THE STRATEGIC PROGRAM "BLUE SAN" AS AN EXAMPLE OF ACTIVITY LOCAL ADMINISTRATION IN THE SCOPE OF PROTECTION OF TOURIST ATTRACTIVE AREAS' ENVIRONMENT

Summary

Regardless of the statutory duty of nature conservation, a local administration initiates and implements long-term environmental programs, often co-financed from EU funds. Such actions are especially important for tourism reception areas, because the state of the environment significantly affects the decisions of potential tourists and determines the intensity of tourist traffic. The aim of the study is to analyze the assumptions of the strategic program "Blue San" and show commitment to the process of creation and adoption of self-government and regional administration at the level of the Podkarpackie Province and the municipalities and counties located in the attractive tourist valley of the San river.

Keywords: environmental protection, administration, local government, the program "Blue San"

1. Wprowadzenie

Polityka ochrony środowiska to zespół działań, których celem jest stworzenie warunków umożliwiających ochronę środowiska zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Działania te prowadzone są na podstawie strategii rozwoju, programów i dokumentów programowych, w tym również samorządowych [5, 9]. Programowanie ochrony środowiska ma szczególne znaczenie na obszarach recepcji turystycznej, ponieważ podejmowane działania podnoszą atrakcyjność turystyczną gmin, a równocześnie zapobiegają degradacji dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego tych obszarów, powodowanej między innymi nadmiernym natężeniem ruchu turystycznego [6]. Programy ochrony środowiska, będące instrumentami koncepcji rozwoju zrównoważonego, wywierają znaczący wpływ na zgodny z polityką i rekomendacjami Unii Europejskiej, rozwój turystyki zrównoważonej [3, 4].

Program Strategiczny „Błękitny San” powstał w wyniku współdziałania władz i administracji samorządowej województwa podkarpackiego oraz miast i gmin położonych wzdłuż biegu rzeki San. Jego celem jest nie tylko ochrona środowiska i wspieranie rozwoju turystyki na obszarze objętym *Programem*, ale również aktywizacja kapitału ludzkiego i społecznego oraz innowacyjnej przedsiębiorczości.

Cele niniejszego opracowania obejmują: prezentację programów samorządowych jako instrumentów polityki ochrony środowiska, przedstawienie genezy i procesu tworzenia *Programu Strategicznego „Błękitny San”*, ze szczególnym uwzględnieniem roli organów władzy i administracji samorządowej w tym procesie oraz analizę założeń tego programu w kontekście uwarunkowań rozwoju turystyki i zwiększenia atrakcyjności turystycznej obszarów objętych *Programem*. Cele te zrealizowano w oparciu o literaturę przedmiotu, publikacje Ministerstwa Środowiska oraz dokumenty prawne i programowe władz samorządowych województwa podkarpackiego. Zasadniczą część opracowania stanowi analiza opisowa *Programu Strategicznego „Błękitny San”*, uchwalonego przez Zarząd Województwa Podkarpackiego w 2015 r., w którego realizacji będą uczestniczyły miasta i gminy położone w dolinie Sanu.

2. Istota samorządowych programów ochrony środowiska

Samorządowe instrumenty polityki ochrony środowiska to programy wojewódzkie, powiatowe i gminne, uwzględniające cele zawarte w strategiach rozwoju, programach i dokumentach programowych, a uchwalane odpowiednio przez sejmik województwa, radę powiatu i radę gminy. Projekty samorządowych programów ochrony środowiska tworzone są z udziałem społeczeństwa i poddawane konsultacjom społecznym. Organa wykonawcze województwa, powiatu i gminy są zobowiązane do sporządzania co dwa lata raportów z realizacji programów ochrony środowiska i przedstawiania ich swoim organom stanowiącym. Strukturę samorządowych programów ochrony środowiska zaprezentowano w tabeli 1.

Tab. 1. Struktura samorządowych programów ochrony środowiska

Część składowa programu	Uwagi
Spis treści	Wyszczególnienie części składowych programu ochrony środowiska.
Wykaz skrótów	Wyszczególnienie skrótów pojęć używanych w programie.
Wstęp	Wprowadzenie w problematykę programu ochrony środowiska.
Streszczenie	Zwięzłe, napisane językiem niespecjalistycznym, zrozumiałym dla każdego odbiorcy.
Ocena stanu środowiska	Ocena uwzględniająca obszary przyszłej interwencji, uzupełniona prognozą stanu środowiska na okres obowiązywania programu.
Cele programu ochrony środowiska, zadania oraz ich finansowanie	Wskazanie celów, kierunków interwencji i zadań wynikających z oceny stanu środowiska wraz z harmonogramem rzeczowo-finansowym, odrębnie dla zadań własnych JST i zadań monitorowanych.
System realizacji programu ochrony środowiska	Przedstawienie całościowego procesu realizacji programu, uwzględniającego współpracę z interesariuszami, opracowanie treści programu, zarządzanie, monitorowanie, ewaluację i aktualizację.
Spisy tabel, map, rycin i załączników	Sporządzone odrębnie.
Załączniki do programu ochrony środowiska	Stanowiące podstawę i uszczegółowienie treści programu (często w formie tabelarycznej).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Wytyczne do opracowania wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów ochrony środowiska, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2 września 2015, <https://www.mos.gov.pl> (dostęp: 29.03.2016)

Do obszarów interwencji samorządowych programów środowiska należą [12]:

- ◆ ochrona klimatu i jakości powietrza,
- ◆ zagrożenia hałasem,
- ◆ pola elektromagnetyczne,
- ◆ gospodarowanie wodami,
- ◆ gospodarka wodno-ściekowa,
- ◆ zasoby geologiczne,
- ◆ gleby,
- ◆ gospodarka odpadami i zapobieganie powstawaniu odpadów,
- ◆ zasoby przyrodnicze,
- ◆ zagrożenia poważnymi awariami.

We wszystkich tych obszarach uwzględniane są takie zagadnienia horyzontalno-przekrojowe, jak: adaptacja do zmian klimatu, nadzwyczajne zagrożenia środowiska, działania edukacyjne oraz monitoring środowiska [1].

Źródła oraz instrumenty finansowania samorządowych programów ochrony środowiska przedstawiono w tabeli 2.

Tab. 2. Finansowanie samorządowych programów ochrony środowiska

Źródła finansowania	Instrumenty finansowania
Krajowe środki publiczne	- budżet państwa, budżety jednostek samorządu terytorialnego - środki państwowych funduszy celowych (np. Państwowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) - budżety jednostek sektora finansów publicznych - inne dostępne instrumenty wsparcia publicznego

Źródła finansowania	Instrumenty finansowania
Zagraniczne środki publiczne	- środki z budżetu Unii Europejskiej (Fundusz Spójności, fundusze strukturalne) - kredyty międzynarodowych instytucji finansowych (np. Banku Światowego) - inne środki europejskie (np. Norweski Mechanizm Finansowy)
Środki prywatne	- kredyty bankowe - fundusze inwestycyjne - środki własne inwestora

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *System finansowania ochrony środowiska w Polsce, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Warszawa 2013 (wersja PDF), <https://www.nfosigw.gov.pl> (dostęp: 23.05.2016).*

Pomimo zróżnicowanych możliwości finansowania programów ochrony środowiska, w praktyce często pojawiają się trudności w pozyskaniu środków i dotyczy to nie tylko źródeł prywatnych. Mają miejsce również znaczne ograniczenia dostępu do środków unijnych, o które konkuruje wiele projektów, a aplikacja o dofinansowanie wymaga posiadania wkładu własnego.

3. Proces kreacji oraz założenia *Programu Strategicznego „Błękitny San”*

Uchwalona i przyjęta do realizacji wersja *Programu Strategicznego „Błękitny San”* stanowi efekt wieloletnich inicjatyw oraz działań lokalnych i wojewódzkich władz samorządowych, a cały proces tworzenia tego programu przedstawiono w tabeli 3.

Tab. 3. Geneza i proces tworzenia *Programu Strategicznego „Błękitny San”*

Daty	Inicjatywy i zdarzenia	Cele, zadania i rezultaty
2003 r.	Inicjatywa Związku Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego dotycząca realizacji <i>Programu „Błękitny San”</i> otwartego dla samorządów, organizacji i stowarzyszeń działających w otoczeniu rzeki San oraz dla partnerów ukraińskich.	Budowa i modernizacja kolektorów sanitarnych, oczyszczalni ścieków, zakładów utylizacji odpadów komunalnych. Wytężanie szlaków turystyki wodnej i rowerowej oraz umocnień nadszańskich z okresu II wojny światowej.
14 maja 2012 r.	Pierwsze spotkanie robocze <i>Programu Strategicznego „Błękitny San”</i> z udziałem przedstawicieli 32 samorządów lokalnych.	Powołanie czterech „odcinkowych” zespołów roboczych, których przewodniczącymi zostali przedstawiciele Leska, Dubiecka, Przemyśla i Niska.
Czerwiec, wrzesień, październik 2012 r.	Kolejne spotkania zespołów roboczych.	Propozycje zadań zgłoszone do <i>Programu</i> z obszaru 33 gmin.
16 listopada 2012 r.	Zgłoszenie <i>Programu Strategicznego „Błękitny San”</i> przez Podkarpacką Regionalną Organizację Turystyczną do banku projektów <i>Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego</i> na lata 2014–2020.	Rozwój społeczno-gospodarczy gmin położonych wzdłuż rzeki San. Poprawa czystości wody w rzece San i w jej zbiornikach zaporowych zgodnie z normami unijnymi. Poprawa dostępności komunikacyjnej oraz atrakcyjności turystycznej gmin nadrzecznych, rozwój przedsiębiorczości i tworzenie nowych miejsc pracy.
22 marca 3 kwietnia 2013 r.	Spotkania w Podkarpackim Urzędzie Marszałkowskim reprezentantów gmin, które w 2012 r. zgłosiły akces do <i>Programu</i> .	Zaproszenie do <i>Programu</i> wszystkich jednostek samorządu terytorialnego, przez obszar których przepływa rzeka San. Zlecenie zewnętrznym ekspertom merytorycznego opracowania <i>Programu</i> . Wspólne sfinansowanie kosztów opracowania <i>Programu</i> przez uczestniczące w nim samorządy lokalne i Samorząd Województwa.

9 kwietnia 2013 r.	Uchwała Zarządu Województwa Podkarpackiego o przystąpieniu do przygotowania Programu Strategicznego „Błękitny San”.	Deklaracja uczestnictwa w Programie 48 jednostek samorządowych. Podpisanie porozumienia w sprawie wspólnego przygotowania i sfinansowania Programu. Wybór zespołu opracowującego Program w drodze postępowania konkursowego.
29 kwietnia 2014 r.	Uchwała Zarządu Województwa Podkarpackiego w sprawie przyjęcia projektu Programu Strategicznego „Błękitny San” wraz z Prognozą oddziaływania na środowisko.	Wzrost poziomu i poprawa warunków życia mieszkańców gmin „Błękitnego Sanu”. Efektywne wykorzystanie zróżnicowanych zasobów endogenicznego obszaru, poprawa spójności wewnętrznej i wzmocnienie funkcjonalnych powiązań zewnętrznych.
od 16 maja do 20 czerwca 2014 r.	Konsultacje projektu Programu z partnerami gospodarczymi i społecznymi. Dwa spotkania konsultacyjne w Nisku i w Przemyślu.	Zgłoszono 6 propozycji zmian w projekcie – 3 Burmistrz Ustrzyk Dolnych, po jednej – Wójt Gminy Radomyśl n. Sanem, Zastępca Burmistrza Sanoka i Zastępca Burmistrza Niska.
14 lipca 2014 r.	Uchwała Zarządu Województwa Podkarpackiego w sprawie zmian w projekcie Programu Strategicznego „Błękitny San” wraz z Prognozą oddziaływania na środowisko.	Stanowisko Zarządu – trzy propozycje zmian zostały odrzucone, jedna częściowo przyjęta, a dwie mają zostać uwzględnione na etapie programowania operacyjnego.
7 kwietnia 2015 r.	Uchwała Zarządu Województwa Podkarpackiego w sprawie przyjęcia Programu Strategicznego „Błękitny San” wraz z Prognozą oddziaływania na środowisko.	Dokument o charakterze operacyjno-wdrożeniowym, służący realizacji założeń Strategii Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2020.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Churski, A. Miszczuk, Program Strategiczny „Błękitny San”, Rzeszów 2015; Raport z konsultacji społecznych projektu Programu Strategicznego „Błękitny San”, Rzeszów 14 lipca 2014 r., Załącznik do Uchwały Nr 370/8848/14 Zarządu Województwa Podkarpackiego z dnia 14 lipca 2014 r.

W Programie Strategicznym „Błękitny San” określony został jego zakres podmiotowy, przedmiotowy, czasowy i przestrzenny, co zaprezentowano w tabeli 4. Zakres przedmiotowy Programu obejmuje projekty służące rozwojowi uczestniczących w nim gmin, a dla jego sprawnej realizacji i współfinansowania środkami unijnymi ustalono zakres czasowy zgodny z dokumentami strategicznymi powiązanych z perspektywą finansową 2014–2020.

Tab. 4. Zakres podmiotowy, przedmiotowy, czasowy i przestrzenny Programu Strategicznego „Błękitny San”

Zakres	Ogólna charakterystyka zakresu	
Zakres podmiotowy	48 jednostek samorządu terytorialnego – gmin wiejskich, miejskich i miejsko-wiejskich położonych wzdłuż biegu rzeki San oraz społeczność tych gmin – 613,4 tys. mieszkańców, czyli 28,8% ogólnej liczby mieszkańców województwa podkarpackiego.	
Zakres przedmiotowy	Propozycje typów projektów strategicznych, ukierunkowanych na rozwój i zwiększenie konkurencyjności gmin „Błękitnego Sanu” oraz podniesienie poziomu życia ich mieszkańców z wykorzystaniem zasobów endogenicznych i powiązań egzogenicznego obszaru tych gmin.	
Zakres czasowy	Odpowiadający aktualnym dokumentom strategiczno-programowym, odnoszącym się do perspektywy finansowej 2014–2020.	
Zakres przestrzenny	Łączna powierzchnia gmin „Błękitnego Sanu” – 6732 km ² , tj. 37,7% powierzchni województwa podkarpackiego.	
	Miasta i gminy „Błękitnego Sanu”	powiat
	Miasto i Gmina Ustrzyki Dolne, Gmina Czarna, Gmina Lutowiska	bieszczadzki
	Gmina Dydnia, Gmina Nozdrzec	brzozowski
	Miasto Sanok, Gmina Sanok, Miasto i Gmina Zagórz, gmina Komańcza	sanocki
	Gmina Baligród, Gmina Cisna, Miasto i Gmina Lesko, Gmina Olszanica, Gmina Solina	leski
Miasto Jarosław, Gmina Jarosław, Miasto Radymno, Gmina Radymno, Gmina Laszki, Gmina Wiązownica	jarosławski	

Zakres	Ogólna charakterystyka zakresu
	Gmina Przemyśl, Gmina Dubiecko, Gmina Fredropol, Gmina Krasiczyn, Gmina Krzywca, Gmina Medyka, Gmina Orły, Gmina Stubno, Gmina Żurawica przemyski
	Miasto Przemyśl
	Miasto i Gmina Sieniawa, Gmina Tryńcza przeworski
	Miasto Dynów, Gmina Dynów rzeszowski
	Miasto Leżajsk, Gmina Leżajsk, Miasto i Gmina Nowa Sarzyna, Gmina Kurylówka leżański
	Miasto i Gmina Nisko, Miasto i Gmina Rudnik n. Sanem, Miasto i Gmina Ulanów, Gmina Jeżowe, Gmina Krzeszów niżański
	Miasto Stalowa Wola, Gmina Pysznica, Gmina Radomyśl n. Sanem, Gmina Zaleszany stalowowski
	Gmina Gorzyce tarnobrzewski

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Churski, A. Miszczuk, Program Strategiczny „Błękitny San”, Rzeszów 2015.

Projekty Programu Strategicznego „Błękitny San” odnoszą się do działań określonych w czterech priorytetach Programu (tab. 5).

Tab. 5. Priorytety i działania Programu Strategicznego „Błękitny San”

Priorytety	Działania
INNOWACYJNA PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ	Przygotowanie i promocja terenów inwestycyjnych. Wzmocnienie bazy ekonomicznej oraz poziomu i warunków życia ludności ośrodków subregionalnych i lokalnych wraz z ich powiązaniem funkcjonalnymi z otoczeniem. Wzmacnianie powiązań systemu edukacji i nauki z gospodarką poprzez wykorzystanie inicjatyw klastrów. Poprawa poziomu produktywności rolnictwa i rzemiosła.
TURYSTYKA	Rozwój i dywersyfikacja produktów turystycznych wraz ze zintegrowaną promocją. Tworzenie wyspecjalizowanych klastrów turystycznych. Skoordynowany rozwój zagospodarowania oraz poprawa funkcjonowania infrastruktury turystycznej. Rewitalizacja, ochrona oraz promocja obiektów dziedzictwa kulturowego.
KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY	Zróżnicowanie oferty edukacyjnej na wszystkich poziomach kształcenia. Kształtowanie i promocja postaw związanych z uczeniem się przez całe życie. Poprawa dostępności i jakości usług społecznych. Rozwój społeczeństwa informacyjnego i przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu.
ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	Utrzymanie walorów środowiskowych i krajobrazowych. Zapobieganie, przeciwdziałanie i minimalizowanie skutków osuwisk. Zapobieganie, przeciwdziałanie i minimalizowanie skutków zagrożeń wywołanych przez człowieka. Rozwój odnawialnych źródeł energii.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Churski, A. Miszczuk, Program Strategiczny „Błękitny San”, Rzeszów 2015.

Analizując priorytety i działania Programu Strategicznego „Błękitny San” skoncentrowano się na tych, które w sposób bezpośredni lub pośredni winny stymulować rozwój funkcji turystycznej gmin uczestniczących w Programie. Działania zaplanowane w priorytecie Turystyka ukierunkowane są na rozwój infrastruktury, kreację obszarowych produktów turystycznych, ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego oraz tworzenie klastrów turystycznych. Rozwojowi turystyki na obszarze objętym Programem służy również działanie pn. Utrzymanie walorów środowiskowych i krajobrazowych w ramach priorytetu Środowisko i energetyka.

Uwzględniając zidentyfikowane potrzeby, planowane przedsięwzięcia oraz szacowaną wartość zgłoszonych projektów, wprowadzono do Programu wstępny plan

finansowy, którego elementy odnoszące się do finansowania działań wspierających rozwój funkcji turystycznej obszaru „Błękitnego Sanu” zaprezentowano w tabeli 6.

Tab. 6. Elementy wstępnego planu finansowego Programu Strategicznego „Błękitny San” na lata 2014–2020

Priorytety i działania		Szacunkowe koszty działań [tys. zł]	Udział % w całkowitych kosztach Programu
INNOWACYJNA PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ		2 320 000	29,6
TURYSTYKA	Rozwój i dywersyfikacja produktów turystycznych wraz ze zintegrowaną promocją.	400 000	5,1
	Tworzenie wyspecjalizowanych klastrów turystycznych.	10 000	0,1
	Skoordynowany rozwój zagospodarowania oraz poprawa funkcjonowania infrastruktury turystycznej.	300 000	3,8
	Rewitalizacja, ochrona oraz promocja obiektów dziedzictwa kulturowego.	200 000	2,6
	Razem	910 000	11,6
KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY		660 000	8,4
ŚRODOWISKO I ENERGETYKA		3 950 000	50,4
w tym działanie: Utrzymanie walorów środowiskowych i krajobrazowych		200 000	25,5
OGÓLEM		7 840 000	100,0
w tym nakłady bezpośrednio związane z turystyką		2 910 000	37,1
Wkład własny planowany na poziomie 15% kosztów całkowitych			

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Churski, A. Miszczuk, Program Strategiczny „Błękitny San”, Rzeszów 2015.

Wartość wprowadzonych do Programu projektów oszacowano na 7840 mln zł, a nieco ponad połowa tych środków zostanie przeznaczona na finansowanie działań priorytetu Środowisko i energetyka, w ramach którego zaplanowano, podnoszące atrakcyjność turystyczną obszaru, działanie Utrzymanie walorów środowiskowych i krajobrazowych, zaś przewidywany budżet tego działania to ponad ¼ budżetu całego Programu. Planowane koszty czterech działań priorytetu Turystyka stanowią blisko 12% całości planowanych kosztów, przy czym największy jest w nich udział działania Rozwój i dywersyfikacja produktów turystycznych wraz ze zintegrowaną promocją. Tak więc zgłoszone do Programu projekty wspierające rozwój turystyki w obrębie Błękitnego Sanu obejmują łącznie ponad 37% całości kosztów i opiewają na kwotę 2910 mln zł. Oznacza to, że aplikując o dofinansowanie tych projektów, lokalne samorzady będą zmuszone wygospodarować około 437 mln zł wkładu własnego, co dla wielu gmin może okazać się problematyczne.

4. Rola władz i administracji samorządowej w realizacji Programu Strategicznego „Błękitny San”

Program Strategiczny „Błękitny San” powstał z inicjatywy lokalnych i wojewódzkich władz samorządowych, które powinny zaangażować się w jego realizację. Na uwagę zasługuje utworzenie opiniodawczej Rady Programowej, w skład której wchodzić zarówno przedstawiciele władz, jak i administracji samorządowej, a mianowicie:

kierujący posiedzeniami członek Zarządu Województwa, dwóch radnych Sejmiku Województwa Podkarpackiego, czterech dyrektorów odpowiednich Departamentów Urzędu Marszałkowskiego, czterech przedstawicieli jednostek samorządowych uczestniczących w *Programie*, trzech przedstawicieli biznesu oraz dwóch przedstawicieli organizacji społecznych. W tabeli 7 przedstawiono zadania dla władz i administracji samorządowej, sformułowane w *Programie*.

Tab. 7. Zadania władz i administracji samorządowej w realizacji *Programu Strategicznego „Błękitny San”*

Podmioty	Zakres zadań
Zarząd Województwa Podkarpackiego	Uchwalenie <i>Programu</i> i dokonywanie w nim zmian, podejmowanie uchwał służących realizacji <i>Programu</i> . Powołanie członków Rady Programowej, a w razie potrzeby Pełnomocników Zarządu ds. <i>Programu</i> . Zatwierdzanie list projektów rekomendowanych przez Radę Programową, finansowanych ze środków funduszy regionalnych. Wspieranie projektów o kluczowym znaczeniu dla realizacji <i>Programu</i> w aplikacji o współfinansowanie środkami krajowych programów operacyjnych oraz innych źródeł ponadregionalnych. Przyjmowanie zaopiniowanych przez Radę Programową rocznych sprawozdań z realizacji <i>Programu</i> . Ponoszenie kosztów organizacji i zarządzania realizacją <i>Programu</i> w części odnoszącej się do pracowników Urzędu Marszałkowskiego oraz innych kosztów własnych.
Rada Programowa	Opracowanie kryteriów sporządzania listy rankingowej projektów zgłoszonych przez podmioty z obszaru objętego <i>Programem</i> w ramach priorytetów strategicznych. Rekomendowanie Zarządowi Województwa list rankingowych zgłoszonych projektów. Opiniowanie rocznych sprawozdań z realizacji <i>Programu</i> . Opiniowanie przygotowanych przez JST propozycji zmian <i>Programu</i> oraz zgłaszanie Zarządowi własnych propozycji zmian. Realizacja innych zadań zleconych przez Zarząd Województwa.
Jednostki samorządu terytorialnego	Przygotowanie projektów służących realizacji <i>Programu</i> oraz zgłaszanie ich do konkursów organizowanych przez Samorząd Województwa oraz przez zarządzających krajowymi programami operacyjnymi. Przygotowywanie lub zlecanie do przygotowania projektów partnerskich. Składanie okresowych informacji o realizacji projektów w ramach priorytetów i działań ujętych w <i>Programie</i> . Współpraca z Radą Programową oraz z innymi jednostkami samorządowymi na rzecz efektywnej realizacji <i>Programu</i> . Ponoszenie kosztów przygotowania i realizacji projektów, udziału swoich reprezentantów w pracach Rady Programowej oraz innych kosztów własnych realizacji <i>Programu</i> .

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Churski, A. Miszczuk, *Program Strategiczny „Błękitny San”*, Rzeszów 2015.

Szczególne znaczenie dla realizacji *Programu* ma efektywny system monitoringu i ewaluacji, czyli właściwie sformułowane cele, odpowiednio dobrane narzędzia i odpowiednio określone efekty (tab. 8).

Tab. 8. System monitoringu i ewaluacji *Programu Strategicznego „Błękitny San”*

Elementy systemu	Ogólna charakterystyka systemu
Cele systemu	Pomiar stopnia realizacji celów priorytetów i działań <i>Programu Strategicznego „Błękitny San”</i> . Cele diagnostyczne, prognostyczne, promocyjne i mobilizacyjne.
Narzędzia systemu	Standardowe – analiza dokumentów, analizy ilościowe i jakościowe, benchmarking, panele ekspertów i interesariuszy, analizy sieciowe, sondaże, studia przypadków. Formy ewaluacji partycypacyjnej, samoevaluacji, aktywności obywatelskiej. Wskaźniki produktu i rezultatu.
Efekty systemu	Raporty prezentujące sprawozdania z wykonania planów rocznych <i>Programu</i> . Analizy społeczno-gospodarcze oraz interpretacje trendów rozwojowych gmin „Błękitnego Sanu”. Rekomendacje merytorycznych i metodologicznych zmian realizacji <i>Programu</i> . Prezentacja dobrych praktyk i sukcesów rozwojowych związanych z <i>Programem</i> .

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Churski, A. Miszczuk, *Program Strategiczny „Błękitny San”*, Rzeszów 2015.

Wskazując narzędzia systemu monitoringu i ewaluacji *Programu Strategicznego „Błękitny San”*, uznano za celowe wykorzystanie nie tylko narzędzi standardowych, ale również zdywersyfikowanych form ewaluacji partycypacyjnej, samoewaluacji oraz aktywności obywatelskiej. Za podstawowe narzędzie tego systemu przyjęto, występujące w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Podkarpackiego 2014–2020 i przypisane priorytetom *Programu*, wskaźniki produktu i rezultatu. Wskaźniki odnoszące się do monitorowania działań służących rozwojowi funkcji turystycznej obszaru „Błękitnego Sanu” przedstawiono w tabeli 9.

Tab. 9. Wskaźniki produktu i rezultatu odnoszące się do rozwoju turystyki na tle priorytetów *Programu Strategicznego „Błękitny San”*

Priorytety <i>Programu</i>	Ogólna liczba wskaźników	Wskaźniki odnoszące się do rozwoju turystyki	
		Liczba	Wyszczególnienie
INNOWACYJNA PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ	8	-	
TURYSTYKA	5	5	Liczba wspartych (rozwijanych lub nowych) produktów turystycznych. Liczba wspartych klastrów turystyczno-rekreacyjnych. Liczba wspartych obiektów infrastruktury turystycznej i sportowo-rekreacyjnej. Liczba zabytków nieruchomości objętych wsparciem. Wzrost liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne.
KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY	8	-	
ŚRODOWISKO I ENERGETYKA	7	2	Poprawa stanu czystości wody w rzece San według wskaźników fitobentos i fitoplankton. Liczba wspartych form ochrony przyrody.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Churski, A. Miszczuk, *Program Strategiczny „Błękitny San”*, Rzeszów 2015.

Spośród dwudziestu ośmiu wskaźników produktu i rezultatu, występujących w systemie monitorowania i ewaluacji *Programu*, siedem dotyczy działań związanych z rozwojem turystyki, przy czym pięć z nich odnosi się do działań priorytetu *Turystyka*, a dwa pozostałe to wskaźniki priorytetu *Środowisko i energetyka*. *Program* pozostaje na razie w fazie składania projektów, a więc skuteczność przyjętych narzędzi systemu monitorowania i ewaluacji, w tym wskaźników produktu i rezultatu, będzie można ocenić dopiero w przyszłości.

5. Podsumowanie

Program Strategiczny „Błękitny San” łączy cele środowiskowe i społeczno-ekonomiczne, integrując wokół realizacji tych celów działania samorządów lokalnych oraz Samorządu Województwa Podkarpackiego. Ma to szczególne znaczenie dla rozwoju turystyki zrównoważonej na obszarze gmin „Błękitnego Sanu”, ponieważ:

- ♦ zaplanowano działania z zakresu utrzymania walorów środowiskowych i krajobrazowych, co wzmacnia atrakcyjność turystyczną tego obszaru,

- ◆ stworzono warunki do kreacji, wzdłuż biegu rzeki San, liniowych i sieciowych zintegrowanych produktów turystycznych, co wymaga rzeczywistej współpracy władz i administracji samorządowej gmin uczestniczących w *Programie*,
- ◆ możliwe stało się stworzenie zintegrowanego systemu monitorowania ruchu turystycznego, tak aby nie powodował on degradacji dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Analiza i ocena efektów *Programu Strategicznego „Błękitny San”* będzie możliwa dopiero za kilka lat. Należałoby jednak zauważyć, że realizację założeń programowych mogą zakłócić ewentualne trudności w pozyskaniu zewnętrznych źródeł finansowania *Programu*, brak zainteresowania ze strony społeczności lokalnych oraz niezadawalająca skłonność jednostek samorządowych do efektywnej współpracy w realizacji wspólnych celów.

Szczególny problem mogą stanowić kryteria kwalifikowania projektów do finansowania środkami Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego 2014–2020 i Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020, a niezakwalifikowane projekty nie znajdą się na etapie programowania operacyjnego i nie zostaną zrealizowane. Nie zmienia to faktu, że szczególne znaczenie dla osiągnięcia celów *Programu Strategicznego „Błękitny San”* będzie miało zaangażowanie administracji samorządowej – lokalnej i szczebla wojewódzkiego.

Bibliografia

1. Barczak A., *Zadania samorządu terytorialnego w zakresie ochrony środowiska*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2006, s. 34–35.
2. Churski P., Miszczuk A., *Program Strategiczny „Błękitny San”*, Podkarpacki Urząd Marszałkowski, Rzeszów 2015.
3. Dyrda G., Maciąłek T., *Uwarunkowania rozwoju turystyki zrównoważonej na obszarze Pogórza Dynowskiego w świetle założeń polityki turystycznej Unii Europejskiej*, [w:] J. Krupa, T. Soliński (red.), *Ochrona środowiska w aspekcie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego Pogórza Dynowskiego*, Wydawnictwo ZGTPD, Dynów 2012, s. 48–49.
4. Jeżowski P. (red.), *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska i rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2007, s. 5.
5. Smoczyńska M., *Rozwój zrównoważony jako podstawa rozwoju gminy*, [w:] P. Jeżowski (red.), *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska i rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2007, s. 58.

Bibliografia uzupełniająca

6. *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Programu Strategicznego „Błękitny San”*, Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego, Rzeszów 2015.
7. *Raport z konsultacji społecznych projektu Programu Strategicznego „Błękitny San”*, Rzeszów, 14 lipca 2014 r.
8. *System finansowania ochrony środowiska w Polsce*, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Warszawa 2013 (wersja PDF), <https://www.nfosigw.gov.pl> (dostęp: 23.05.2016).
9. Ustawa z 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2001 r. Nr 62, poz. 627).

10. Uchwała Zarządu Województwa Podkarpackiego Nr 370/8848/14 z dnia 14 lipca 2014 roku w sprawie rozpatrzenia uwag i wniosków zgłoszonych do projektu Programu Strategicznego „Błękitny San”.
11. Uchwała Zarządu Województwa Podkarpackiego Nr 41/889/15 z dnia 7 kwietnia 2015 roku w sprawie przyjęcia Programu Strategicznego „Błękitny San”.
12. *Wytyczne do opracowania wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów ochrony środowiska*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2 września 2015, <https://www.mos.gov.pl> (dostęp: 29.03.2016).
13. Załącznik do Uchwały Nr 370/8848/14 Zarządu Województwa Podkarpackiego z dnia 14 lipca 2014 r.